

UDK: 070 (497.5+497.6) “19”
Izlaganja sa naučnih skupova

TRETMAN ANEKSIONOG I USTAVNOG STATUSA BOSNE I HERCEGOVINE U OSJEČKOM UGLEDNOM DNEVNIKU *NARODNA OBRANA*

Josip Vrbošić
Pravni fakultet Sveučilišta “J. J. Strossmayer” u Osijeku
Republika Hrvatska

I. Uvod

Početakom XX. stoljeća novinstvo Slavonije i grada Osijeka opširno, ažurno i redovito informiralo je o značajnijim političkim, gospodarskim i kulturnim događajima u Bosni i Hercegovini. Izlaženje dnevnika Narodna obrana približno je bilo uklopljeno u vremenski okvir trajanja Hrvatsko-ugarske nagodbe, odnosno i u vrijeme okupacijsko i aneksiono u Bosni i Hercegovini. Bosanskohercegovačka svakodnevnica i izvan velikih tema zastupljena je u osječkom tisku, redovito u formi kratkih obavijesti: primjerice, o proračunu grada Sarajeva, o gradnji infrastrukturnih objekata, o postavljenjima činovničkog osoblja i slično. Naravno, ako danas usporedimo jedino lokalno glasilo s novinama od prije 100 godina, razlika je vidljiva u kvantitativnom pristupu, u obimu plasiranih informacija. Odgovor je možda u tome što su novine bile jedini reprezentativni medij i da ih je u Osijeku tada bilo više nego danas. Naime, osim spomenutog dnevnika u to vrijeme s puno kraćim vremenom izlaženja pojavljuju se još: Osječki tjednik – unionistički list, Narodni prijatelj – list srpskih radikala, Židovska smotra, list socijaldemokrata Volksrecht, Die Drau, Slavonische presse i drugi. U pripremi izlaganja (referata) pratili smo dva referentna događaja: Aneksiju Bosne i Hercegovine 1908, Proglašenje Ustava – zemaljskog štatuta 1910. Članak je koncipiran tako da se prvo citiraju naslovi i kraći izvatici iz sadržaja naslova, a nakon toga učinjen je komentar. Ta koncepcija na pregledan način daje cjelovitu sliku o zainteresiranosti Narodne obrane za društvene i druge prilike u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, okupacija, aneksija, ustav, zakoni.*

Key words: *Bosnia and Herzegovina, occupation, annexation, constitution, laws.*

II. Novinska izvješća o aneksiji Bosne i Hercegovine 1908.

Već na početku istraživanja ovlaš prelistavajući spomenuti dnevnik, primijetili smo da su političke prilike u Bosni i Hercegovini praćene s velikim interesom, a davan im je značaj i činjenicom objavljivanja na naslovnim stranicama.

Tako u **broju 208 od 10. rujna 1908.** na naslovnoj stranici u članku “**Bosna**” najavljuje se aneksija, iz kojeg prenosimo neke dijelove:

“U posljednje su se vrijeme novine silno raspisale o Herceg-Bosni, nehrvatske mnogo više nego hrvatske, što se ovim posljednjima u Bosni silno zamjera. Mi držimo da im se krivo čini. U Banovini kako tamo Hrvatsku zovu - političke su prilike takove, da ova u pogledu aneksije Bosne-Hercegovine ne može ništa poduzeti...

Ne znamo, kako stoji pitanje aneksije... Rekli smo, da Hrvati i Srbi nisu složni u konačnom rješenju bosanskog pitanja, ali su složni u tom, da se tamošnjem pučanstvu dade prilika, te se uzmogne izjaviti o svom budućem državnom položaju.”

U broju 229 od 5. listopada 1908., također na naslovnoj stranici, otisnut je članak pod nazivom “**Aneksija Bosne i Hercegovine i Hrvatska**”. Nekoliko rečenica: “Na žalost i najbolji naši ljudi, koji su rado njegovali nade da će se Bosna i Hercegovina nama posve približiti - da će se time poći u susret onom velikom sjedinjenju svih Hrvata, po kojem bi Hrvati postali znatna jedinica na svijetu, morat će priznati, da je radosni događaj preporođenja Turske, ovoj ideji zadao težak udarac. U toliko je ta činjenica za nas veoma žalosna... Značajno je u čitavoj toj stvari to, da se službeno ne demantiraju vesti o aneksiji Bosne...”

U broju 230 od 6. listopada 1908. na drugoj stranici imamo članak pod naslovom: “**Aneksija Bosne i Hercegovine**”, iz kojeg donosim rečenicu: “...Sa svih mjerodavnih strana biti će izjavljeno, da je okupacija Bosne i Hercegovine bila definitivna, a ne provizorna i pri tome se ostaje. Tim će izjavama biti izvršen prvi akt aneksije.”

U broju 231 od 7. listopada 1908. na naslovnoj stranici je članak “**Kraljev manifest glede aneksije Bosne**”. Uz tekst manifesta Redakcija donosi i kratak komentar: “Što za nas Hrvate znači aneksija? Jedno razočaranje više, jer anektirana Bosna ne će biti pripojena Hrvatskoj. A kako najnovije vijesti javljaju, ne će biti pripojena nijednoj poli monarkije, nego će biti neka vrst ‘Reichslanda’, samo što službeni krugovi ne će da se čuje riječ ‘Reich’. Mi bismo im preporučili, da usvoje naziv, što ga je jednom tako zgodno upotrebio dvorski savjetnik Kosta Hormann. Kad imamo Cislajtaniju i Translajtaniju, sad mogu Bosnu i Hercegovinu krstiti Pluslajtanimom.”

U broju 232 od 8. listopada 1908. na naslovnoj stranici imamo članak “**Ustav u Bosni i Hercegovini**”, gdje se sumiraju njegove osnovne karakteristike.

U broju 233 od 9. listopada 1908. opet je na naslovnoj stranici članak pod naslovom “**Državni život u Bosni**“ s podnaslovom u zagradi – “**Misli starog Bošnjaka,**” a u istom broju na drugoj stranici list prenosi članak iz **Hrvatske Slobode** pod naslovom “**Državnopravni provizorij Bosne**” i između ostalog se prenosi: “... kako je naša monarkija dobila u ministru Aehrenthalu državnika, koji znade izrabiti prilike, pa ga ide priznanje, da je napokon izrabio trojni savez u korist monarkije. Izvrstan je šahovski potez Aehrenthalov, što je bugarskoj pomogao doći do neovisnosti i kraljevskog dostojanstva, jer između aneksije i proklamacije Bugarske kraljevini postoji bez dvojbe neki savez. Time si je monarkija pribavila saveznika, a uplivu Rusije zadala udarac. Za nas je glavno, kako stvari stoje s gledišta interesa kraljevine Hrvatske... Bosansko pitanje izvedeno je na čistac tek u međunarodnom pogledu, ali još ne u državnom... Sada nastaje ljuta borba oko definitivnog riješenja... Da Bosna ne postane kolonijom izrabljivanja Madjara ili Švaba, ne smije pristati na to da bude reskomadana; ne smije dozvoliti da bude pripojena k Austriji, niti k Ugarskoj; ne smije konačno privoljeti u carinsku zajednicu, bilo k Austriji, bilo k Ugarskoj. Bosnu pod Ugarskom čeka sudbina Hrvatske, a pod Austrijom ona Dalmacije i Slovenije.”

U broju 234 od subote 10. listopada 1908. također na naslovnoj stranici imamo članak “**Kuda spada Bosna**” s podnaslovom – “Pitanje sjedinjenja Bosne sa Hrvatskom postalo je sada nutarnjim pitanjem monarkije”, gdje bilježimo konstataciju: “...Protiviti se proglašenju aneksije ne bi bilo politički mudro, niti opravdano. Nastavimo borbu za sjedinjenje žešće nego dosada, jer imademo za tu borbu legalnu podlogu. Preduvjet za to sjedinjenje jeste uspostava pariteta s Ugarskom.”

U broju 236 od utorka 13. listopada 1908. na naslovnoj stranici članak je pod nazivom “**Odštete za Bosnu**”. “Danas je svakomu jasno, da nisu sve signatarne vlasti pristale na aneksiju Bosne i Hercegovine.” U nastavku teksta govori se o europskim međusobnim potkusurivanjima glede prihvaćanja aneksije.

III. *Narodna obrana* i Ustav (Štatut) iz 1910.

Narodna obrana na naslovnoj stranici od ponedjeljka **21. veljače 1910.** donosi urednički članak pod naslovom “**Proглаšenje ustava za Bosnu i Hercegovinu**”, koji obuhvaća skoro pola stranice. U članku se među ostalim konstatira:

“Zemaljska je vlada u Sarajevu objavila prošle subote, da će svečano proglašenje ustavnih zakona, koje je Njegovo Veličanstvo kralj, previšnjim rješenjem od 17. veljače t.g. sankcioniralo, biti obavljeno po poglavici zemlje generalu Varešaninu u velikoj dvorani zemaljske vlade dne 20. veljače 1910. u 12 sati u podne. Na to smo dobili jučer popodne brzogav slijedećeg sadržaja:

Uz tutanj topova, pucnjavu pušaka, uz svirku vojničke glazbe, po cijelom Sarajevu proglašen je, baš kad je podne otuklo, ustav za Bosnu i Hercegovinu. Poglavica zemlje general Varešanin pročitao je slijedeći kraljev manifest:

Mi Franjo Josip I po milosti božjoj car austrijski i t.d. obznanjujemo, da smo svojim rješenjem od 5. listopada 1908., s kojim smo zaključili našu vladarsku vlast i prava prenijeti i na Bosnu i Hercegovinu i te zemlje s nasljedstvom naše kuće spojiti, a podjedno tim zemljama ustavne institucije podijeliti, - odlučili smo u tim zemljama pravni položaj i upravu nutarnjih prilika zakonito osjegurati. Unapred označujemo načela, na temelju kojih biti će stanovnicima Bosne i Hercegovine uživanje građanskih prava i sudjelovanje kod uprave zemaljskih poslova po zastupničkom tijelu osigurano”.

Slijedećeg dana **22. veljače 1910.** opet, također na polovici naslovne stranice, objavljen je redakcijski članak pod naslovom “**Proглаšenje bosanskog ustava**”. Pri tomu uz ostalo citiraju se dijelovi govora zemaljskog poglavara:

“Mi držimo, da je došlo vrijeme, da stanovnicima obiju zemalja damo dokaz našeg povjerenja u njihovu političku zrelost. Da Bosnu i Hercegovinu podignemo na viši stepen političkoga života, odlučili smo obim zemljama podijeliti ustavne uredbe, koje uzimaju obzira na odnošaje i na opće interese i tako stvoriti zakoniti temelj za zastupanje njihovih želja i potreba. Danas je došao dan, kad se sve očinske i dobrohotne riječi našega vladara ispunjaju i činom postaju. I meni je u dio pala visoka čast, da vam svečano priopćim slijedeću previšnju odluku.

Na to zemaljski poglavica pročitava previšanji manifest, koji smo jučer priopćili i u kojem se narodu javlja, da je vladar sankcionirao zemaljski štatut, izborni red, saborski poslovnik, zakon o pravu udruživanja i sastavljanja, te zakon o kotarskim vijećima.

U državopravni položaj anektiranih zemalja proglašenim ustavom se ne dira. Taj će se urediti kasnije.”

Redakcija je dala i svoj komentar. “Bosna i Hercegovina stupaju dakle u red ustavnih i parlamentarnih zemalja. Ustav njihov počiva na dosta pravednom temelju, u koliko je svakoj vjeroispovijesti osiguran broj zastupnika prema broju njezinih pripadnika. Na oko je i dosta liberalan, samo je to nevolja, što nijedan saborski zaključak ne će ići direktno kralju na sankciju, nego će se najprije predlagati austrijskoj i ugarskoj vladi, da o njemu kažu svoje mišljenje i da eventualno ulože svoj glas protiv sankcije, a time postaju iluzorna sva ona prava, što ih ustav sadržaje.”

IV. Analiza i komentar članaka u *Narodnoj obrani*

Za razumijevanje ovog osobito iskazanog interesa u osječkom dnevniku za političke, državopravne i autonomne odnose u susjednoj Bosni i Hercegovini, izreći ćemo nekoliko uvodnih napomena o samom gradu Osijeku.

Zakonom o ustroju gradskih općina od 21. lipnja 1895. godine glavni zemaljski grad Zagreb, zatim Osijek, Varaždin i Zemun bili su podređeni izravno kraljevskoj hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoj zemaljskoj vladi, a ostali gradovi bili su podređeni pripadajućim županijskim tijelima vlasti i to je ostalo dijelom do reforme iz 1922. godine, odnosno do 1934., kada je donesen novi Zakon o gradskim općinama. Na čelu grada nalazio se gradski veliki župan, kojeg je na prijedlog bana imenovao kralj.

Ova upravna pogodnost bila je korespondentna s gospodarskim, političkim, kulturnim, kao i novinskom brojnošću i stručnošću urednika toga doba u Osijeku i Slavoniji. Poznati osječki Hrvat dr. Dragutin Neuman uz pomoć biskupa J. J. Strossmayera 1901. godine osnovao je u Osijeku Prvu hrvatsku dioničarsku tiskaru, koja uskoro počinje tiskati i oporbni dnevnik *Narodna obrana*, koji uređuje političar i publicist Ivan Lorković, sin uglednog predavača političke ekonomije u Zagrebu Blaža Lorkovića. Novine prestaju izlaziti 1922. godine.

U vrijeme aneksije i ustavnog stanja u Bosni i Hercegovini *Narodna obrana* u svojim stajalištima bliska je Hrvatsko-srpskoj koaliciji, možda bolje rečeno, njenoj hrvatskoj sastavnici, dakle dijelu pravaša i Hrvatske napredne stranke, odnosno saborskom Nezavisnom središnjem klubu, koja se negdje nazivala i Osječka pravaš-

ka grupa. U njenom sastavu su bili: dr. Dragutin Neuman, dr. Franjo Papratović, dr. Ante Pinterović, dr. Lovro Radičević, dr. Ferdo pl. Šišić i dr. Franjo Zbierzovski.

Tekstovi koje objavljuje vjerno prenose političke događaje, a u komentarima pozivaju na suradnju Srbe u Bosni i Hercegovini, po uzoru na političke hrvatsko-srpske odnose u Banskoj Hrvatskoj. Prema Muslimanima je korektan odnos u smislu priznavanja njihovog posebnog subjektiviteta, što se može vidjeti u članku **“Bosna”**, *Narodna obrana broj 208 od 10. rujna 1908.* na naslovnoj stranici: “Danas kao da stvari stoje malo drugačije. Sloga između Srba i Muslimana kao da se je nešto razklimala, ali ni iz programa ‘Muslimanske napredne stranke’, koja se nedavno organizovala, ne proviruje ni jedna rieč, koja bi svjedočila, da se naprednjaci osjećaju Hrvatima, ni da misle na kakovo sjedinjenje s Hrvatskom, pače u svom programu izrično vele, da islamski narod hoće, da sam živi i sam da se brine za svoju sudbinu. Nije li možda i tu nastao preokret uslied proglašenja ustava u Turskoj? Bilo kako mu drago, s ovim činjenicama valja ozbiljno računati. U ostalom bosanski Hrvati poznaju svoju braću Muslimane bolje nego li mi, pa će znati čemu se imaju od njih nadati... Budućnost Bosne, a potom i Hrvatske, leži samo u slozi Hrvata i Srba, krstili se oni ovako il onako, il ne krstili se nikako...te im kažemo: Braćo, ovim vas pozivljemo na oprez, na razbor, na rad i na slogu.”

Naime, Uredništvo često poziva na međusobnu slogu u Bosni i Hercegovini, ali to ih ne priječi da i kritički pišu o nekim srpskim stavovima. Tako, primjerice, u članku **“Bosanski Srbi i hrvatska susretljivost”** u broju 101 od 4. svibnja 1910. u vrijeme predizborno referiraju se na srpsko stajalište o jeziku: “Nu stožerna točka toga programa jeste ova: Treba se boriti, da samo srpski jezik bude zvaničan u Herceg-Bosni i da ćirilica zauzme prvo mjesto u uredima... Mi u hrvatskoj pomiješani smo sa Srbima, koji su u manjini, a ipak je zvaničan naziv službenoga ili državnoga jezika ‘hrvatski ili srpski’... U Dalmaciji su Hrvati također u ogromnoj većini, pa je dalmatinski sabor odlučio, da se jezik prozove ‘hrvatskim ili srpskim’ A sada doživjemo od srpskih prvaka u Bosni, da se našem jeziku daje u službenosti samo isključivo srpsko ime, isključuje se hrvatsko, jer su Srbi u Herceg-Bosni u većini.”

Stav Uredništva može se vidjeti i iz rečenice koju je navodno kralj Franjo Josip I izgovorio narodnom zastupniku dr. Nikoli Mandiću na dvorskom objedu u Sarajevu: “Svu svoju važnost postavite u to, da se sporazumijete sa muslimanima, a Srbe ne odbijajte od sebe.” *Narodna obrana broj 125 od 4. lipnja 1910.*

Naime, i prema vođi Hrvatsko-srpske koalicije Svetozaru Pribičeviću Uredništvo *Narodne obrane* u članku **“Da li se položaj bistri”** od 28. rujna 1910., broj 219 primjećuje: “Pribičević propovijeda, da ne može biti ni govora o jedinstvenoj stranici Hrvata i Srba jer Narodna Obrana kaže da je napisao: ‘Govoriti o narodnom i teritorijalnom jedinstvu kraljevine Hrvatske, znači biti protiv najznačajnijih srpskih za-

htjeva.” Ukoliko je ova izjava točna, onda je nesumnjivo Pribičević na liniji velikosrpstva već u to vrijeme.

V. Zaključak

Informirati svoje čitatelje iz dana u dan i to na naslovnim stranicama dnevnika o prilikama u Bosni i Hercegovini neosporno govori o sljedećem:

1. O visokoj razini zainteresiranosti uredništva za prilike u Bosni i Hercegovini
2. O snažnom interesu čitateljstva za političke prilike u Bosni i Hercegovini, čiji način razrješenja tangira i stanovništvo Slavonije i Osijeka, posebice gospodarski establišment, iako je Brod na Savi bio “Vrata Bosne”
3. Osječki hrvatski politički prvaci, živeći u multinacionalnoj sredini, nisu ratoborno nastrojeni ni protiv koga; nema grubih riječi, nego hrvatsku politiku vode na načelima zbližavanja (jer bosanski Hrvati bolje poznaju bosanske Muslimane) i međusobnog pomaganja
4. Članci o Bosni i Hercegovini pisani su s puno topline i suosjećanja s ljudima iz BiH. To se vidi u člancima koji su naslovljeni npr. “Misli starog Bošnjaka”
5. Konstatacijom da je sjedinjenje BiH i Hrvatske postalo nutarnje pitanje monarhije ova novina neosporno stoji na stajalištu preuređenja monarhije na bazi trijalizma, ili slavizma, a time bi se Hrvati našli u zajedničkoj jedinici preuređene države, a ne kao do tada u Cislajtaciji, Translajtaciji i “Pluslajtaciji”. Ne treba zaboraviti da je u Europi tada aktualno narodnosno načelo, posebno nakon talijanskog i njemačkog ujedinjenja i stvaranja nacionalnih država u bližem susjedstvu
6. Političke i društvene prilike u Bosni i Hercegovini u Slavoniji i gradu Osijeku praćene su s posebnom akribijom, jer u taj zemljopisni prostor migracija stanovništva osobito iz sjeverne Bosne postojala je u kontinuitetu, pa ni pretplatnički saldo nije bio zanemarivan
7. Zaključno s tim, čini nam se da je i urednički i novinarski establišment *Narodne obrane* bio na zavidnoj razini u smislu unutarnje kohezije i vlastite opredijeljenosti da probirljivom čitateljstvu pruži značajnije informacije iz šireg okruženja, koje će biti adekvatne ideološkim i političkim zasadama dolazećeg novog doba ■

TREATMENT OF THE ANNEXATION AND CONSTITUTIONAL STATUS OF
BOSNIA AND HERZEGOVINA IN THE ESTEEMED OSIJEK NEWSPAPER
NARODNA OBRANA

Summary

At the beginning of the 20th century, the newspapers in Slavonia and in the city of Osijek were promptly and regularly informing the public about the more important political, economic and cultural events in Bosnia and Herzegovina. The publication of the daily newspaper *Narodna obrana* roughly coincides with the period in which the Croatian-Hungarian Settlement was in power, i.e. it covers the period of Austrian occupation and annexation of Bosnia and Herzegovina. Everyday life in Bosnia and Herzegovina, aside from the great topics, was represented in Osijek newspapers, regularly in the form of brief information on issues such as for example the budget of the city of Sarajevo, development of infrastructural buildings, appointments of administrative staff, etc. Of course, if we compare the only present day newspaper with those from 100 years ago, we will find differences in the quantitative approach, in the range and volume of presented information. Maybe the answer to the question why there are such differences can be found in the fact that newspapers were the only representative medium and that more newspapers were published in Osijek then than today. Namely, in addition to the already mentioned "*Narodna obrana*", Osijek had several other newspapers, most of which were published over a shorter period of time. These include "*Osječki tjednik*" – a unionist newspaper "*Narodni prijatelj*" – newspaper published by Serbian radicals "*Židovska smota*" – a newspaper of the Osijek Jews "*Volksrecht*" – a newspaper published by the social democrats "*Die Dru*" "*Slavonische Pres*", and others.

In the preparation for the presentation of this paper, we have focused on two important events:

Annexation of Bosnia and Herzegovina in 1908 and Promulgation of the Constitution – Land Statute in 1910. The paper has the following conception: there are quotations of headlines and short excerpts from the contents of newspaper articles which are the commented. Such conception gives an easy-to-survey overall insight into the interest with which "*Narodna obrana*" was covering social and other events and circumstances in Bosnia and Herzegovina ■

(Translated by author)